

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v047.2024.22>**В. І. Мальський**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6504-5105>аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі питання економічної безпеки набуває особливої ваги, враховуючи зростаючу взаємозалежність міжнародних ринків, нестабільність політичних систем, а також технологічні інновації, держави стикаються з новими викликами у захисті своїх національних економік. Економічна безпека стає критичним аспектом національної безпеки, оскільки економічні загрози можуть мати як прямі, так і непрямі наслідки для стабільності та процвітання держав.

В Україні, як і в багатьох інших країнах з перехідною економікою, економічна безпека є особливо актуальною темою в контексті політичних перетворень, економічних реформ та зовнішньополітичних викликів. Збереження економічної стабільності, зміцнення інституціональної спроможності та розробка ефективних механізмів захисту національних інтересів є критичними завданнями для українського уряду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці з різних галузей знань внесли свій вклад у дослідження системи економічної безпеки України. Зокрема варто зазначити дослідження таких українських дослідників: Лібанової Е., Горбуліна В., Ліпкана В., Пирожкова С., Дугінець Г., Ніжейко К., Зверякова М., Геєць В., Близнюк В., Никифорок О., Дейнеко Л., Кушніренко О., Ципліцька О., Гахович Н. та інших.

Мета статті. Стаття має на меті дослідити розвиток нормативно-правової бази економічної безпеки в Україні з акцентом на адаптацію до змінюваних умов внутрішнього та зовнішнього середовища, зокрема у відповідь на політичні та воєнні кризи.

Вклад основного матеріалу. Формування нормативно-правової бази фінансової безпеки в Україні ініціювалось з моменту прийняття Конституції України у 1996 році. Відповідно до статті 17 Конституції, обов'язком держави є захист суверенітету та територіальної цілісності, а також забезпечення економічної та інформаційної безпеки, які визначені як пріоритетні завдання національного значення [1].

Це зобов'язання розглядається як колективна відповідальність усього народу України. Втім, Конституція не надає деталізованого опису фінан-

сової підтримки, що може бути пояснено її загальним характером та широким змістом.

У 1997 році було прийнято першу концепцію національної безпеки України, яка стала основою державної політики. Документ описує національну безпеку як стан захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

В концепції визначаються національні інтереси, окреслюються основні сфери національної безпеки (політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна) та систематизуються потенційні загрози для кожної з них [7].

Документ також вказує ключові напрями державної політики у сфері національної безпеки та методи її імплементації.

З розвитком соціально-економічних процесів в країні, зміною інтенсивності загроз національним інтересам, законодавство в області національної безпеки продовжувало розвиватися та вдосконалюватися.

У 2013 та 2014 роках в Україні спостерігалися серйозні виклики в суспільно-політичному житті, що виявилися у формі Революції Гідності, анексії Криму та військового конфлікту з Російською Федерацією. Ці події викликали загрозу територіальній цілісності та незалежності держави, що зумовило необхідність оновлення нормативно-правової бази у сфері національної безпеки [7].

У відповідь на це, 21 червня 2018 року було прийнято новий Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII, який суттєво змінив державну політику в цій сфері [2].

Закон визначає національну безпеку України в контексті захисту національного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, заснованого на принципах демократії, а також захищеності національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Згідно з цим законом, акцент робиться на обороноздатність держави, що передбачає активне забезпечення територіальної цілісності та суверенітету країни.

Проте, таке трактування національної безпеки має обмеження у врахуванні фундаментальних інтересів, визначених в законі, особливо з погляду

сталого розвитку економіки, суспільства та забезпечення підвищення рівня життя громадян України.

Закон істотно змінив підходи до структурування сфер національної безпеки, обмеживши їх до категорій воєнної, державної та громадської безпеки. Відповідно до пункту 4 статті 3 Закону, державна політика у сфері національної безпеки і оборони орієнтована на забезпечення широкого спектру безпек, включаючи воєнну, дипломатичну, державну, економічну, інформаційну, екологічну та кібернетичну безпеки [2].

Проте, законодавство не окреслює конкретні стратегії для розробки окремих напрямків, таких як воєнна чи кібербезпека, і не визначає відповідальних осіб та інституції за здійснення фінансової безпеки.

Закон має особливий фокус на безпеку та оборону, розглядаючи оборонний сектор як склад з чотирьох взаємопов'язаних сфер: сили безпеки, національна оборона, оборонна промисловість, цивільні та державні профспілки.

Однак така структура не відображає всю комплексність національної безпеки, оскільки термін «національна безпека» охоплює ширший спектр інтересів, ніж просто оборона або безпека, особливо у контексті економічної стабільності.

Крім того, важливо зазначити, що закон не враховує економічну безпеку належним чином, яка є ключовою для забезпечення сталого розвитку економіки та підвищення рівня життя громадян, як це передбачено Конституцією України. Таке упущення може розглядатися як серйозний регуляторний недолік, що потребує подальшого перегляду та коригування законодавства в майбутньому.

Законодавство України у сфері фінансової безпеки охоплює важливі регуляції, зокрема Закон України № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», прийнятий 14 жовтня 2014 року [10].

Цей закон створює систему фінансового контролю, розділену на первинний та загальнодержавний рівні фінансових операцій, спрямованих на боротьбу з фінансовими злочинами.

Забезпечення економічної безпеки в країні також регулюється Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки» [11].

Ці методичні рекомендації визначають економічну безпеку як здатність національної економіки витримувати внутрішні та зовнішні загрози, забезпечувати конкурентоспроможність на міжнародній арені, та досягати сталого та збалансованого економічного зростання.

Таким чином, реалізація економічної безпеки в Україні вимагає не лише удосконалення існуючої концептуальної та нормативно-правової бази, але й розробки комплексної стратегії, яка має включати чітко визначені, вимірювані цілі та механізми їх досягнення, а також забезпечувати належне правове та інституційне регулювання відповідних процесів.

Адаптація міжнародного досвіду до українських умов здійснюється через поступове впровадження окремих елементів, інструментів та методів, а не шляхом безпосереднього копіювання тривалих процесів та комплексних регуляторних систем.

При цьому особлива увага приділяється системному підходу та порівняльному аналізу, які дозволяють урахувати специфіку економічного розвитку та стан розвитку інституційних механізмів врядування, безпеки та управління в Україні.

Згідно із Стратегією національної безпеки України, одним із ключових факторів забезпечення економічного зростання нової якості є системна боротьба з організованою злочинністю і тіншовою економікою.

В цьому контексті значну роль відіграють посилення організаційних можливостей митних та правоохоронних органів, а також ефективність дій щодо виявлення та конфіскації майна організованих злочинних угруповань.

Поняття «національна економічна безпека» інтерпретується як симбіоз макроекономічної безпеки держави та мікроекономічної безпеки економічних суб'єктів. Ці категорії не лише стратегічно пов'язані, але й нероздільні, при цьому їх взаємодія визнана однією з основних проблем у сфері економічної безпеки України на сучасному етапі.

Елементи економічної безпеки держави мають охоплювати інвестиційну, інноваційну, фінансову, зовнішньоторговельну, продовольчу та енергетичну безпеку. Ці аспекти становлять основу для досягнення стійкості та збалансованого зростання економіки.

Світова практика підкреслює, що ефективна соціально-орієнтована ринкова економіка вимагає активного регулювання державою важливих соціально-економічних процесів, що підтверджується досвідом розвинених країн.

Фінансова безпека держави функціонує як комплексна система, де кожна з функцій відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності і ефективності фінансової політики.

Ці категорії допомагають аналізувати продуктивність державної фінансової політики, що дозволяє оцінити, наскільки ефективно країна може відповідати на зовнішні і внутрішні виклики.

Щодо міжнародного контексту, деякі розвинені європейські країни, такі як Німеччина, Великобританія, Італія, Франція, Іспанія та

Нідерланди, зосереджені на збереженні та підвищенні ефективності своїх економік і особистої економічної безпеки громадян. Це показує, що здатність країн підтримувати стабільний економічний розвиток є важливою характеристикою фінансової безпеки.

Зусилля Європейського Союзу зі скорочення регіональних розривів, що почалися з підписання Римського договору і продовжилися Маастрихтським договором, відображають стратегічне бачення ЄС щодо створення більш збалансованого та інтегрованого європейського співтовариства.

Політика регіонального розвитку, спрямована на підтримку менш розвинених регіонів, спеціалізованих у традиційних галузях, які переживають структурні зміни, має на меті вирівнювання економічних можливостей по всьому Союзу.

Важливим аспектом є впровадження політики, що враховує регіональні особливості та виклики, а також заходи щодо боротьби з корупцією та забезпечення правової чистоти економічних процесів.

Ефективне застосування цих підходів в Україні вимагатиме:

1. Розуміння місцевих умов: Адаптація європейських моделей має враховувати специфіку українських регіонів, їхні економічні та соціальні потреби.

2. Інституційні реформи: Посилення інституційної спроможності та впровадження прозорих механізмів в управлінні та контролі.

3. Фокус на інноваціях і технологіях: Інвестиції в новітні технології та інновації для підвищення конкурентоспроможності українських регіонів.

4. Боротьба з тіньовою економікою та корупцією: Зміцнення законодавства та правопорядку для ефективного подолання незаконних економічних активностей.

Втілення цих стратегій допоможе Україні не лише підвищити свій рівень економічної безпеки, але й створити міцну основу для сталого розвитку в умовах глобальної економічної інтеграції.

Лісабонська стратегія, яка була започаткована з метою соціально-економічної інтеграції країн-членів Європейського Союзу, відіграє значущу роль у забезпеченні економічної безпеки на континентальному рівні.

Вона включає застосування принципу міжсекторального програмування у національних проектах, який спрямований на оптимізацію співпраці між різними галузями. Цей підхід дозволяє покращити участь в інноваційних процесах і підвищити конкурентоспроможність економік, а також акцентує увагу на регіональній згуртованості та сприяє всебічному розвитку більшості регіонів Європейського Союзу.

Держави-члени ЄС мають значний позитивний досвід у реалізації стратегій європейської інте-

грації на регіональному рівні. Це стосується як регіонального економічного розвитку, так і захисту соціально-економічних інтересів регіонів. Автономні закордонні організації, забезпечені відповідними економічними, правовими та фінансовими інструментами, відіграють ключову роль у підтримці регіональної соціально-економічної безпеки.

Уряд США розробив експортну стратегію, яка включає 65 рекомендацій для підтримки приватного сектору у збільшенні експорту товарів вітчизняного виробництва. Це стало однією з ключових ініціатив 1999 року, коли була прийнята Стратегія національної безпеки США, метою якої було сприяння економічному процвітанню країни.

У 2010 році була оголошена нова Стратегія національної безпеки, яка набула чинності 26 травня того ж року. Головною метою стратегії стало відновлення економічного та політичного лідерства США на міжнародній арені. В контексті економічної політики, США демонструють стабільність фінансових відносин між федеральною столицею та регіонами, що регулярно удосконалюється залежно від розподілу повноважень між різними рівнями влади.

Штати мають податкове законодавство, аналогічне федеральному, і значну увагу приділяється розподілу фінансових ресурсів через трансферти, спеціальні фонди та програмні гранти для збалансування потенціалу різних регіонів. Одним з основних інструментів регіональної політики є гранти з державного бюджету, спрямовані на розвиток окремих галузей регіональної економіки.

Аналіз економічної безпеки США вказує на важливість забезпечення національних інтересів у сфері конкурентоспроможності перед міжнародними супротивниками, захисту високотехнологічного сектору, зміцнення економічної безпеки та виконання міжнародних торговельно-економічних зобов'язань. Стратегія національної безпеки зазначає необхідність підтримання високої військової боєздатності, що вимагає підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності, освоєння нових зовнішніх ринків і створення нових робочих місць.

На міжнародному рівні, важливим компонентом системи економічної безпеки є ефективний механізм ідентифікації загроз національним інтересам, які становлять безпосередню небезпеку для національної економіки та порушують макроекономічну рівновагу.

В країнах з розвинутою економікою, таких як США, основою комплексу економічної безпеки є нормативно-правова база, що контролює внутрішньо- і зовнішньоекономічну діяльність, зокрема регулювання входження іноземного капіталу в національну економіку, а також інсти-

туційний захист національних інтересів у сфері міжнародної інтеграції.

Формулювання поняття економічної безпеки держави зобов'язує враховувати термін «загроза» як ключову категорію в численних міжнародних дослідженнях цієї галузі економічних наук. Для адекватної оцінки як реальних, так і потенційних загроз економічній безпеці країни необхідно здійснювати систематичне спостереження за макроекономічними процесами та аналізувати їхній вплив на стабільність економіки.

Важливу роль у цьому процесі відіграють незалежні аналітичні центри, такі як Інститут RAND в США, Гаазький центр стратегічних досліджень у Нідерландах та аналітичний центр DEMOS у Великій Британії. Ці установи активно займаються аналізом та моніторингом безпекової ситуації, надаючи рекомендації державним органам, які використовують цю інформацію для прийняття управлінських рішень, спрямованих на зміцнення економічної безпеки.

При цьому важливо створити робочу групу, яка розроблятиме сценарії розвитку потенційних ризиків та стратегії управління цими ризиками. Ефективне протидіяння зовнішнім загрозам економічній безпеці можливе лише за умови збалансованості внутрішніх економічних інтересів держави та своєчасного виявлення внутрішніх загроз.

Існує відмінність між західними та пострадянськими підходами до економічної безпеки: на Заході переважно акцент робиться на зовнішніх загрозах на макро-, мезо- та мікрорівнях, в той час як у пострадянських країнах розрізняють зовнішні та внутрішні загрози, що є відображенням впливу довготривалих внутрішніх проблем, які після розпаду СРСР стали системними і збільшили вразливість економік до зовнішніх впливів.

На основі аналізу досвіду розвинених країн у сфері фінансової безпеки можна зробити висновок, що пріоритетом державної політики має бути мінімізація ризиків через проактивні та системні заходи, а не через ситуативні втручання.

Висновки. У статті виконано різносторонній аналіз розвитку нормативно-правової бази України у контексті забезпечення економічної безпеки. Визначено ключові етапи формування законодавства, починаючи від прийняття Конституції України у 1996 році та завершуючи сучасними законодавчими ініціативами. Зокрема, акцентовано на реакції законодавства на зовнішні та внутрішні виклики, що сталися в останні десятиліття.

Встановлено, що Україна активно впроваджує заходи для реагування на сучасні загрози економічній безпеці, включаючи зовнішньоекономічну діяльність та виклики, пов'язані з воєнними конфліктами та політичною нестабільністю. Запропо-

новано серію рекомендацій для подальшого зміцнення нормативної бази, зокрема через інтеграцію міжнародного досвіду та адаптацію глобальних практик до вітчизняних реалій.

Підкреслено важливість створення гнучкої та реактивної системи законодавчого регулювання, яка зможе своєчасно адаптуватися до змін у міжнародному та внутрішньому економічному середовищі. Це включає посилення ролі аналітичних центрів у формуванні законодавчих ініціатив, а також вдосконалення механізмів імплементації міжнародних нормативних стандартів.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
3. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179 : станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
4. Consequences of full-scale military aggression of the russian federation for ukrainian industry / L. Deineko та ін. *Economy of Ukraine*. 2022. Т. 2022, № 5. С. 3–25. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003> (дата звернення: 01.05.2024).
5. Колодко Н. С. Економічна безпека в умовах повоєнного розвитку. *Національна безпека України в умовах сучасних викликів*. 2023. URL: https://doi.org/10.54929/conf_22_08_2023-04-09 (дата звернення: 01.05.2024).
6. Гриник О., Сисоєва І. Економічна безпека України: соціальний аспект. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-70> (дата звернення: 01.05.2024).
7. Марченко В. М., Усик О. В. Фінансова безпека суб'єктів підприємницької діяльності в сучасних умовах. *Agrosvit*. 2024. № 4. С. 48–53. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.4.48> (дата звернення: 01.05.2024).
8. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. : станом на 13 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
9. Котик Ю. В. Національна безпека України: економічний вимір. *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 49–60. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.6> (дата звернення: 01.05.2024).
10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

11. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

12. Економічна безпека України: проблеми та шляхи її забезпечення : thesis / В. О. Садовий та ін. 2010. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/15409> (дата звернення: 01.05.2024).

13. Ліпкан В. Концепція національної безпеки України. Підходи до формування. *Вісник прокуратури*. 2003. № 10. С. 85–92.

14. Гурей І. І. Формування інвестиційного потенціалу підприємств України як напрям забезпечення її економічної безпеки. *Національна безпека України в умовах сучасних викликів*. 2023. URL: https://doi.org/10.54929/conf_22_08_2023-04-10 (дата звернення: 01.05.2024).

Анотація

Мальський В. І. Нормативне забезпечення системи економічної безпеки: практичний аспект та міжнародний досвід. – Стаття.

В статті досліджено історичний розвиток та адаптацію законодавства України у сфері економічної безпеки. Проаналізовано, як зміни в законодавчій базі відображають відповідь на внутрішні та міжнародні виклики, включно з політичними змінами та безпековими кризами. Особлива увага приділяється періодам значних політичних та воєнних потрясінь, які спонукали до реформ у цій області.

У статті застосовуються методи історичного аналізу для вивчення еволюції законів, починаючи з прийняття Конституції України у 1996 році та до останніх законодавчих ініціатив. Розглянуто, як кожен новий законодавчий акт адаптувався до змінюваних умов і який вплив ці зміни мали на загальну систему економічної безпеки країни. Такий підхід дозволяє оцінити ефективність та адекватність відповідей на виклики.

Стаття також акцентує увагу на ролі незалежних аналітичних центрів у розвинених країнах, які здійснюють глибокий аналіз безпекової ситуації та надають важливі рекомендації для урядів. Інститути, такі як Інститут RAND у США, Гаазький центр стратегічних досліджень у Нідерландах та аналітичний центр DEMOS у Великій Британії, відіграють ключову роль у формулюванні стратегій, які допомагають урядам реагувати на складні економічні та безпекові виклики.

Подреслено, що ефективна стратегія економічної безпеки має базуватися не тільки на реактивних заходах, але й на проактивному підході до мінімізації ризиків. Це означає не лише боротьбу з поточними загрозами, а й планування та виконання довгострокових стратегій, які забезпечують стабільність та зростання економіки.

На основі аналізу міжнародного досвіду в області економічної безпеки, стаття закликає до впровадження комплексної та збалансованої політики, яка б забезпе-

чила захист національних інтересів на мікро- та макро-рівнях. Така політика має враховувати як зовнішні, так і внутрішні загрози, що є важливим для країн з перехідною економікою, які часто стикаються зі значними внутрішніми викликами, які можуть підсилити зовнішні загрози.

Ключові слова: економічна безпека, збройна агресія, економічний розвиток, зовнішньоекономічна діяльність, санкційна політика, національна безпека.

Summary

Malskyi V. I. Regulatory support of the economic security system: practical aspects and international experience. – Article.

The article examines the historical development and adaptation of Ukraine's economic security legislation. The author analyzes how changes in the legal framework reflect the response to domestic and international challenges, including political changes and security crises. Particular attention is paid to the periods of significant political and military upheaval that prompted reforms in this area.

The article applies historical analysis methods to study the evolution of laws, starting with the adoption of the Constitution of Ukraine in 1996 and up to the latest legislative initiatives. The author examines how each new legislative act has adapted to changing conditions and what impact these changes have had on the overall system of economic security of the country. This approach allows us to assess the effectiveness and adequacy of responses to challenges.

The article also emphasizes the role of independent think tanks in developed countries that provide in-depth analysis of the security situation and make important recommendations to governments. Institutions such as the RAND Institute in the United States, the Hague Center for Strategic Studies in the Netherlands, and the DEMOS think tank in the United Kingdom play a key role in formulating strategies that help governments respond to complex economic and security challenges.

The author emphasizes that an effective economic security strategy should be based not only on reactive measures, but also on a proactive approach to minimizing risks. This means not only combating current threats, but also planning and implementing long-term strategies that ensure economic stability and growth.

Based on the analysis of international experience in the field of economic security, the article calls for the implementation of a comprehensive and balanced policy that would ensure the protection of national interests at the micro and macro levels. Such a policy should take into account both external and internal threats, which is important for countries with economies in transition, which often face significant internal challenges that can exacerbate external threats.

Key words: economic security, armed aggression, economic development, foreign economic activity, sanctions policy, national security.